

ЖИВОТ РУЂЕРА ЈОСИФА БОШКОВИЋА.

УВОДНА ПРИМЕДБА

Биографија Руђера Јосифа Бошковића, коју овде доносимо, састављена је првобитно за издање великог дела Бошковићевог „*Theoria philosophiae naturalis*“ које је недавно изишло у Лондону. Како је међутим у овом издању могао изаћи само један кратак извод из ње, то је овде, у преводу, саопштавамо у целини.

Дело Бошковићево, о коме је реч, издано је у Лондону 1922 у оригиналном латинском тексту (према трећем издању које је 1763 г. изашло у Венецији) и енглеском преводу. Латински наслов његов гласи:

Theoria
Philosophiae naturalis
redacta ad unicam legem virium
in natura existentium
Auctore
Rogerio Josepho Boscovich
Societatis Jesu
etc.

а енглески:

A Theory of
Natural Philosophy
put forward and explained by
Roger Joseph Boscovich, S. J.
Satin-english edition
etc.

With
A short Life of Boscovich

Chicago

Open Court Publishing Company
1922

London

Предговор (Preface) издању написао је *Џ. М. Чајлд* (J. M. Child), професор на универзитету у Манчестеру, који је

превео дело са латинског на енглески и приредио цело издање. Осим тога, Чајлд је написао и опширан Увод (Introduction,) у коме је изложио, у главним потезима, доктрину Бошковићеву о материји. Између Предговора и Увода налази се кратка биографија Бошковићева (Life of Roger Joseph Boscovich,) коју је написао Др. Бранислав Петронијевић.

Иницијатива за ово издање припада Николају Велимировићу, садашњем охридском епископу, који је намеравао да дело Бошковићево изда као другу свеску серије „South Slav Monuments“. Даље заслуге за ово издање има, поред др-а Б. Петронијевића, и г-н др. Нико Жупанић. Али главна заслуга припада нашем Министарству Спољних Послова, које је својом обилатом новчаном помоћи омогућило да се оно појави.

Издање је у великом кварт-формату од XVIII+463 стр. на дебелој хартији и у тврдом повезу. Латински текст штампан је на другој, а енглески превод на првој страни сваког листа, тако да при отвореној књизи читалац на левој страни има латински оригинал а на десној енглески превод, чиме је читање оригинала јако олакшано. И већина фигура штампано је на две стране. На крају књиге налази се „Catalogus operum R. Rogerii Josephi Boscovich, S. J. impressorum usque ad initium anni 1763“, који на четири стране садржи наслове списа Бошковићевих изашлих до почетка 1763. Укратко речено, ово је издање Бошковићевог дела у сваком погледу узорито и једно од најбољих издања научних дела која постоје.

Како је издање штампано у ограниченом броју егземплара, а цена је по егземплару релативно висока, то је Министарство Спољних Послова, према предлогу нарочито за то изабраног Одбора, разаслало разним институцијама и појединим угледним личностима у нашој земљи повећи број егземплара.

У редовима који следују биће у одељку I изнет живот Бошковићев, у одељку II његов однос према Дубровнику, а у одељку III кратка карактеристика његове личности.

I

БОШКОВИЋЕВ ЖИВОТ

Породица Бошковићева пореклом је из села Орахова у Херцеговини. Његов отац Никола био је неко време трговац у Новом Пазару, па се затим настанио у Дубровнику, где се ускоро доселио и отац Николин Бошко (од кога потиче презиме Бошковић). Мати Бошковићева звала се Павица, а пореклом је из талијанске породице Vetere, која је већ стотину година била настањена у Дубровнику и била потпуно по-

србљена*) (чувени дубровачки песник Бара Бетере био је деда Павичин).

Фуђер Јосиф Бошковић рођен је у Дубровнику 18-ог Маја 1711. год. као предпоследње међу многобројном децом својих родитеља. Своје основно и средњешколско образовање стекао је Бошковић у језуитском заводу дубровачком. Год. 1725. ступио је у језуитски ред и послат је у Рим, где је у чувеном Collegium-у готанум-у студирао од 1728. до 1733. филозофију, физику и математику. Од 1733. до 1738. био је наставник реторике и граматике у разним језуитским школама у Риму, па је затим постао професор математике у самом колегијуму, у коме је у исто доба продужио своје теолошке студије све до 1744. год., када је постао свештеник и пуноправни члан језуитског реда.

Своју књижевну делатност отпочео је Бошковић 1736. год. првим фрагментом свога научно-поетског дела „De solis ac lunae defectibus“ (О сунчевим и месечевим помрачењима), фрагментом који носи наслов: „De maculis solaribus“ (О сунчаним пегам). Од тада он је сваке године публикувао бар по један рад о каквом научном или философском питању. Његова репутација математичара већ је била солидно утврђена, када је године 1742. од Папе Бенедикта добио налог да у друштву са још два математичара испита узроке пукотинама на кубету Цркве Св. Петра у Риму. Наскоро Папа Бенедикт тражио је Бошковићево мишљење и о другим разним питањима, као о исушавању понтиских баруштина, о регулацији реке Тидра и т. д. 1756. год. Бошковић је упућен у Беч од стране републике Луке, да пресуди један спор који је избио између ње и Тоскане. За време овог бављења у Бечу, које је трајало до 1758. Бошковић је дошао у додир са највишим друштвеним круговима, и Царица Марија Терезија, којој је испевао једну оду на латинском језику, дала му је налог да испита зграду дворске библиотеке у Бечу и торањ велике цркве (Миланског Дома) у Милану. Али ово бављење у Бечу било за је Бошковића још од много већег значаја по томе што је ту нашао довољно времена да заврши и публикује своје главно дело „Theoria philosophiae naturalis“, које је први пут изашло у Бечу 1758., затим идуће године у другом издању такође у Бечу. Треће издање његово изашло је у Ве-

*) Према једном податку, чијег се извора више не сећам, деда Бошковићев Бошко био је првобитно православне вере и постао католик тек преселивши се у Дубровник (тако стоји и у изводу ове биографије штампаном у енглеском издању Бошковићевог главног дела). Као што ми саопштава међутим мој пријатељ Марко Мурат, наш познати сликар у Дубровнику, Бошковићи су се првобитно звали *Пошкрајчићи*, родом су из Ораховог Дола. (Орахов До) у Поповом Пољу у Херцеговини, и одувек су били католици (т. ј. Срби западне цркве).

нецији 1763. (Са овог издања дело је, као што смо поменули, преведено на енглески у најновијем Лондонском издању), четврто 1764, и пето 1765.

Међу мисијама, које је Бошковић добијао са разних страна, најзначајнија је одредба меридијана у папској држави, које је Бошковић извршио по налогу папе Бенедикта XIV, у друштву са језуитом Лемером (Le Maire). Резултате овог мерења саопштио је Бошковић у своме латинском делу „*De litteraria expeditione ad dimentiendos meridiani gradus*“, 1755; дело које је 1770. преведено на француски под насловом „*Voyage astronomique et géographique dans l'Etat de l'Eglise*“.

Својим многобројним научним расправама изашлим до 1759, као и својим главним делом Бошковић је био себи стекао тако велики глас како у Италији, тако и у целој Европи, да је већ био члан великог броја академија и учених друштава Европе (у Харлему, Риму, Фиоренци, Лиону, Нансију, Петрограду и т. д.). Како је у скоро настала криза језуитског реда (1758. Помбал је протерао Језуите из Португалије), Бошковић за времена увиђа да му треба потражити друго станиште ван Рима, где је још увек био професор. И доиста ми га 1860. налазимо први пут у Паризу као пратиоца маркиза Ромањолија (Romagnoli); и како је језуитски ред годину дана раније био протеран и из Француске, Бошковић је ипак, благодарећи својој великој научној репутацији, могао остати у Француској. Ипак, он се није осећао спокојан, и ако од званичних кругова лепо примљен; научни и литерарни кругови нису могли не гледати у њему језуита. Стога није чудо што Бошковића у скоро налазимо у Лондону, где је као обожаваца Њутнов и поштовалаца енглеских астронома био врло добро примљен и изабран за члана Краљевског Друштва (Royal Society). У скоро ово му учено друштво предложи да иде у Калифорнију ради посматрања прелаза Венериног преко Сунца; али како Бошковић није био расположен да тај предлог прими, друштво га је зарад истог циља испослало у Цариград. Али Бошковић није стигао на време да посматра прелаз и, дошавши у Цариград, разболео се, што га је пуних седам месеци задржало у Цариграду. У друштву енглеског амбасадора Потера (Porter) Бошковић је из Цариграда, прошавши Тракију, Бугарску и Молдавију, стигао у Варшаву, где је неко време био гост у кући грофова Поњатовских. Из Пољске Бошковић се враћа, преко Шлезије и Аустрије, 1763. г. у Рим. Један део овог путовања (од Цариграда до Пољске) Бошковић је описао у своме делу „*Giornale di un viaggio da Constantinopoli in Polonia*“, чији је талијански оригинал изишао тек 1784., док је француски превод изашао већ 1772, а немачки 1779. Као што се види, тај је путопис у своје време доста читан.

Ускоро по своме повратку у Рим Бошковић је постао професор на универзитету у Павији, где је остао само годину дана. Већ 1764. отпочето је грађење опсерваторије Брере „Врега“ у Милану према плану који је израдио Бошковић, и 1770. он је постао њен први директор. На жалост, већ на две године доцније био је приморан да то место напусти, пошто је аустријска влада, у спору који је имао Бошковић са једним другим астрономом са исте опсерваторије, језуитом Лагранжом, овом последњем дала за право.

Ситуација Бошковићева била је компликована и тиме што је у то доба укинут и језуитски ред (укинуо га је папа Клемент V, 1773 г.). Стога Бошковић понова напусти Италију и год. 1773. налазимо га по други пут у Паризу. И ако није био више језуит већ прост свештеник (*l'abbé Boscovich* као што се потписивао), ипак у научним и литерарним круговима имао је поред пријатеља и отворених непријатеља. Званични кругови пак према Бошковићу били су јако расположени, и он би постављен за шефа маринске оптике са платом од 8.000 франака годишње, у коме је звању остао, поставши француским подаником, пуних осам година. Међу научницима његов највећи непријатељ био је славни Даламбер (*D'Alambert*), а највећи пријатељ чувени Лаланд (*de Lalande*). Непријатељство научних кругова нарочито се манифестовало приликом његове препирке са Рошоном (*Rochon*) око приоритета проналаска призматичног микрометра, као и приликом његове препирке о приоритет са великим Лапласом (ова препирка тичала се методе одређивања кометских путања). За време овог другог бављења у Паризу Бошковић је 1779 публиковао ново издање свога најчувенијег спева о Помрачењима (прво потпуно издање овог спева на латинском изашло је у Лондону 1760 под насловом „*De solis ac lunae defectibus libri V*“) заједно са француским преводом и са напоменама самог писца уз овај превод. Спев је посвећен француском краљу Лују XVI (*Louis XVI*).

За време овог свог другог бављења у Паризу Бошковић је спремио читаву серију нових радова, које је намеравао да отштампа у краљевској штампарији. Али како је избио рат за независност Сједињених Америчких Држава, Бошковић је узео двогодишње осуство и вратио се натраг у Италију 1782. Он се настанио код свога издавача у Басану (*Bassano*) и ту, 1785, изашло је пет свезака његових оптичких и астрономских радова под насловом „*Rogerii J. Boscovich opera pertinentia ad optica et astronomiam*.“

По публикацији овог опсежног дела Бошковић је намеравао да се, пропутовавши Италију, врати у Париз. Доиста, он је, напустивши Басано, преко Венеције, Рима и Фиоренце, дошао у Милано. Али у Милану се разболео и био приморан

да тражи продужење осуства од француске владе, која му је то радо одобрила. Болест његова узимала је међутим све већег маха, осим тога његове умне моћи почеле су нагло опадати и, напослетку, 13 фебруара 1787 нестало је нашег Бошковића.

Смрт Бошковићева била је велики губитак за науку, и некролози његовог пријатеља Лаланда у француској Академији Наука, чији је Бошковић био члан, некролог Франческа Рике (Francesco Ricca) у Милану и други многобројни некролози то су јасно истакли. Али највише је смрт Бошковићева нашла одјека у његовом драгом Дубровнику, где му је одржао посмртну реч песник Б. Замана*). Ево једног листа из тог величанственог говора: „Si quis unquam civis Rhacusinus existit, qui a nobis omnibus, quotquot in hac urbe procreati sumus, maximas honoris, benevolentiae, gratique animi significationes exposcere suo iure possit: is profecto est, patres conscripti, Rogerius Josephus Boscovichius Illius enim virtus, illius doctrina singularis, illius celebritas longe lateque pervagata, iam hoc effecerat, ut nulla esset toto terrarum orbe tam deserta ora, nulla tanta barbaries, que Rhacusium nomen non audierit admirabunda dignumque lande ac prope invidia non duxerit“. (Ако је икада постојао дубровачки грађанин, који од свих нас, колико год нас је рођено у овом граду, с правом може тражити највише знаке почасте, симпатије и захвалности: то је, сенатори, Руђер Јосиф Бошковић. Јер његове врлине, његова необична доктрина, његова широм целог света раширена слава, већ је толико учинила, да на целом земном шару нема предела који би био тако запуштен и тако дивљи, да никада није с дивљењем чуо име Дубровника и сматрао га достојним хвале и зависти).

II

БОШКОВИЋЕВ ОДНОС ПРЕМА ДУБРОВНИКУ.

Ову велику хвалу свога родног града Бошковић је потпуно заслужио не само својим научним радовима него и својом љубављу спрам њега и услугама које му је учинио. Доиста, Бошковић је у међувремену од 1756 до 1783, неколико пута примао на себе дипломатске мисије у корист Дубровника на разним тадашњим дворovima (у Риму, Паризу, Бечу, Варшави, Милану и Лондону), и у његовим писмима налазе се детаљни податци о тим мисијама.

Прва услуга ове врсте, коју је Бошковић учинио својој отаџбини, била је изравнање спора између Француске и Ду-

*) Види „Oratio in funere R. I. Boscovichii, habita XII cal. Junii a Ragusi Bernardo Zamagna, patricio rhacusiano.“ Rhaccsii a. 1787.

бровника који се односио на једну француску ратну лађу.¹⁾ Друга услуга тиче се једне афере дубровачке републике са француским конзулом.²⁾ Још су веће услуге које је Бошковић учинио Дубровнику за време свога другог дугог бављења у Француској. У своме писму од 8. Фебр. 1774 он изражава сву своју готовост да буде на услузи републици³⁾: *Quantunque ora divenuto Francese e già pensionato di S. M. cristianissima e destinato suo ufficiale, avrò sempre in vista la prima mia patria naturalale. Non mancherò ai doveri verso amendue, procurando il bene di questa col messere in buon lume e la verità e la giustizia*. (И ако сам сада постао Француз па и пензионар Њ. В. најхришћанскијег краља и наименован за његовог чиновника, увек ћу имати у виду моју прву отаџбину. Нећу се огрешити о дужност ни спрам једне ни спрам друге). И, веран овим речима, Бошковић је био посредник за закључење трговинског уговора између Републике и Француске 1776 г. А највећа услуга коју је Бошковић учинио Дубровнику била је изравнање једног озбиљног спора између републике и Русије, који се је завршио закључењем једног уговора између обе државе 1775 г., уговор којим се република обвезује да ће остати неутрална у случају рата Русије са једном другом силом и да ће примити у своју средину руског конзула, који је добио право да себи, за потребе руских поданика, сагради у Дубровнику православну цркву. Бошковић је играо главну улогу у овоме спору, нарочито молбом за посредовање, коју је упутио пољском краљу Станиславу у своме писму од 12 Децембра 1771.⁴⁾ У том писму Бошковић преклиње краља да се прими тога посредовања „a favore della povera mia patria Ragusa, missa nell' ultima e consternazione e desolazione“ (у корист моје јадне отаџбине, Дубровника, који је дотеран у највеће запрепашћење и очајање).

Напустивши као дечко своју родну варош, Бошковић се само још једанпут свратио у њу, од 20-ог Јуна до 1-ог Октобра 1747. У своме писму од 3 Маја 1774 пак⁵⁾, пошто је изразио жељу да му се као члану језуитског реда у Дубровнику осигура пензија, Бошковић продужује: „Spero sempre di trovar al fine la vera mia quietà nella patria, e passar in essa tranquilamente la mia vecchiaia, se il Sign. Iddio me la concede“ (Надам се непрестано да ћу на крају свога живота наћи мира у својој отаџбини и да ћу у њој мирно провести своју старост, ако ми је Господ Бог подари).

¹⁾ Види писма од 6 Маја, 29 Јуна и 30 Августа 1753 г. у „Radu jugoslovenske Akademije Znanosti i Umjetnosti“, 1887 8, стр. 103, 115 и 140

²⁾ Види писмо од 14 Априла 1860, н. н. м., стр. 15.

³⁾ Н. н. м., стр. 177.

⁴⁾ Н. н. м., стр. 165.

⁵⁾ Н. н. м., стр. 184.

Али и ако стално удаљен од Дубровника, Бошковић одржава непрекидне везе са својом породицом, нарочито са својом најмлађом сестром Аницом (која је била последње дете у породици), која му пише дуга писма шиљући их заједно са својим поетским творевинама, и којој брат одговара на исти начин. Аница је охола на свога брата, док остарела мати Бошковићева, као добра католичкиња, много више поштује у њему свештеника. У своме писму од 13 Августа 1766 Аница вели:¹⁾ „То је veliko čudo, ja promišlam sama sobom, da Inglesi toliko tebe katolika i jezuita čute, da te obiraju između svojih njihovijih“.

И ако Бошковић није на свом матерњем језику ништа написао, он га је, и ако далеко од отаџбине, готово потпуно знао, што се види из његове кореспонденције са сестром Аницом и из извесних места у његовим талијанским писмима. Тако у писму од 19 Децембра 1757, писаном из Беча брату његовом Бару, има једно читаво место на српско-хрватском, у коме Бошковић описује пораз аустријске војске у рату са Пруском. Ево почетка тога места: „ma ciniem da ies vñichieniech oni noch vechie od duanaes tissuch, koi su se isgubili tamo, amo — — — —“²⁾. Да Бошковић није био заборавио свој матерњи језик, имамо зато посредних доказа и у другим његовим списима. Тако у његовом путопису „Journal d' un voyage de Constantinople en Pologne“ (Дневник једног путовања из Цариграда у Пољску), он, на стр. 59, вели поводом језика бугарских сељака: La langue du pays est un dialecte de la langue esclavonne, et comme c'est aussi celle de Raguse, ma patrie, je pus me faire entendre à un certain point et comprendre partie de ce qu'ils disoient“. (Језик те земље је један словенски дијалект, а пошто је такав и језик у Дубровнику, мојој отаџбини, могао сам се у неколико дати од њих разумети као и делимице разумети оно што они говораху). У једној полемици са Даламбером (D' Alembert), који га је назвао Талијаном, Бошковић примећује:³⁾ Nous observons ici en premier lieu que notre Auteur est Dalmate et de Raguse, non Italien: & c' est pour cella que M. Mazuchetti, dans un ouvrage recent sur les Auteurs Italiens, n'en fait aucune mention“. (Пре свега приметимо, да је наш аутор Далматинац и Дубровчанин, а не Талијан: и то је разлог што га Мацухети није никако ни споменуо у своме недавно изашлом делу о талијанским писцима.)

Да је осећање национално било у Бошковића јако развијено, види се и из велике хвале коју он чини Дубровнику на више места у својим списима. У „l' Epitre dédicatoire

¹⁾ Види *Dr. Vladimir Varičak*, Matematički Rad Boškovićev. Dio I (preštampano iz „Rada jugoslovenske Akademije“), Zagreb, 1910, 1911, 1912, стр.

²⁾ Н. в. м., стр. CLVII.

³⁾ Види „Voyage astronomique etc.“, p. 450.

à Sa Majesté Louis XVI Roi de France“ (Посветно писмо Њ. В. француском краљу Лују XVI-ом), које се налази у француском преводу његовог најпознатијег песничког латинског дела „Les Eclipses“ 1779 (Помрачења), Бошковић вели (р. XI): „Protecteur des Nations les plus étendues, tu ne dédaignes pas de veiller sur les Etats les plus bornés. Des limites étroites ressentent, il est vrai, ceux de ma patrie. Aux bords Adriatiques Raguse ne fleurit que par ses richesses et par l'étendue de son commerce; sa gloire n'est fondée que sur le génie des Sciences & des Arts, sur sa Noblesse antique, & sur les droits éternels de sa liberté — —“ (И ако заштитник највећих нација, ти се не снбиваш водити рачуна и о најмањим државама. Доиста, уске су границе моје отаџбине. На јадранским обалама Дубровник цвета само својим богатством и обимом своје трговине; његова се слава заснива само на генију наука и уметности, на његовом староме племству и на вечним правима његове слободе).

Још је већа хвала коју Бошковић одаје Дубровнику на 407 стр. истог дела, хвала која је диктована необично дубоком симпатијом. Говорећи о папи Бенедикту XV-ом и његовом секретару Силвијусу Валенти (Silvius Valenti), Бошковић вели¹⁾: „Tu vois á cote' de toi ce Ministre habile, a qui Mantone défendue par ses marais, & dégá celélebre par la naissance du Chantre d' Enée, s'applaudit d' avoir doné le jour. Mais c'est cette ville depuis longtemps célèbre par le maitien constant de sa liberté, par les grands génies qu'elle a produits, par l' antiquité de sa noblesse et par la richesse de son commerce, c'est Raguse ma chère partie qui se glorifie d'avoir été le berceau de ses ancêtres“. (Ти видиш поред себе тог способног министра, за кога се Монтова, штићена својим баруштинама и славна са песника Енејиде, поноси да га је родила. Али Дубровник, моја драга отаџбина, варош већ давно чувена са непрекидног одржавања своје слободе, са великих генија које је произвела, са старине свога племства и са богатства своје трговине, Дубровник се хвали да је био колевка његових предака). А на стр. 408 Бошковић додаје од стране још и ову примедбу на француском: „A cette occasion je fais de ma Patrie un eloge court mais expressif, dans lequel je lui donne les lonanges les plus grandes, & les plus vraies, ainsi que le savent tous ceux

¹⁾ Латински оригинал овога пасуса гласи:

„Stat lateri affixus, tanti cui credere partem
Imperii magnam voluisti, Silvius, undis
Tuta suis, Divini & clari Aeneicte vatis
Mantua quem genuit; sed libertate perenni.
Grandibus ingeniis, & nobilitate vetusta,
Atque opibus totum pariter celebrata per Orbem,
Dulce mihi natale solum Ragusa, superbos
Jactat avos, atavosque. — — — —“.

qui lisent les Ouvrages des Géographes et les monumens littéraires des Ragusiens. Environnés de tous côtés de la barbarie & de l'ignorance la plus grossière, nous cultivons avec toute l'ardeur possible & les sciences exactes & surtout les belles — lettres, tant en latin qu'en langue illyrique, qui est celle du pays". (Овом приликом у једној краткој, али изразитој похвалној речи о мојој отаџбини ја јој одајем највеће хвале, и најистинитије, као што то знају сви они који читају географска дела и литерарне споменике Дубровчана. Опкољени са свих страна варварством и најгрубљим незнањем, ми гајимо свим могућим жаром и егзактне науке и нарочито књижевност, како на латинском, тако и на домаћем, илирском језику). И у вези са овом примедбом наводи даље Бошковић читав низ имена чувених Дубровчана, међу којима и чланове своје сопствене породице (в. стр. 409).

III

КАРАКТЕРИСТИКА БОШКОВИЋЕВЕ ЛИЧНОСТИ.

Бошковић је био универзалан дух: филозоф, астроном, физичар, математичар, историк, инжињер, архитект и песник. Осим тога он је био дипломат и светски човек, али и добар католик и одан члан језуитског реда.

Његов највећи пријатељ, чувени француски астроном Лаланд, овако описује његову спољашност и његов карактер¹⁾: „Le père Boscović était d'une grande taille; il avait une phisionomie noble, un caractere obligeant; il se pliait, facilement aux faiblesses des grands qu'il frequentait; mais il était un peu vif & irracible, du moins son ton en avait l'air, même avec ces amis; c'est le seul défaut qu'on lui ait connu; mais il était racheté par toutes les qualites qui constituent un grand homme". (Патер Бошковић био је великог раста; имао је симпатичну физиономију и услужне манире; лако се прилагођавао слабостима великих које је посећивао; али био је мало жустар, бар његов тон, чак и са пријатељима, изгледао је такав; то је у осталом једини недостатак његов за који се зна; али је он био компензиран свим особинама које сачињавају једног великог човека). Ову карактеристику допуњава даље Лаланд речима: „Il était d'une constitution si forte, qu'il semblait destiné à vivre bien plus longtemps; mais il mangeoit beaucoup et la confiance dans la force de son tempérement l'empêchait de faire assez de

¹⁾ Види *M. de la Sanae*, *Journal des Scavans*, Fevrier 1792. p. 113—118. Овај чланак Лаландов садржи у себи извод из *Bajamonti-ebor ne-rologa* Бошковића („*Elogio del Boscorich*", Ragusa 1786) са додатцима Лаландовим. Лаланд примећује у самом почетку, да је већ раније говорио о Бошковићу у *le Journal de Paris* du 13. mars 1787. et dans la feuille de *M. de la Blanclerie* du 19. janvier 1788".

reflexion sur le danger qui en résulte toujours“ (он је био тако јаке конструкције, да је изгледало да ће живети много дуже; али много је јео, а уверење у снагу његове конструкције спречавало га је да довољно размишља о опасности која одатле потиче). Из других извора међутим знамо, да је Бошковић само један пут дневно јео (није вечеравао).

Да је Бошковић био генијалан човек, Лаланд то изрично тврди: „Ма шта да су говорили о њему геометри који га нису волели, он је био генијалан човек. Проналазачки дух који се налази у његовим делима довољан је да га стави над многима од оних који имају интегралном рачуну да захвале за своју репутацију. Тако он је успео да докаже без рачуна заблуду једнога од наших највећих калкулатора, и ово је била можда једна од ствари која му је највећу штету нанела“. (Quoiqu' 'en aient dit les géometres qui ne l' aimoient pas, c' était un homme de génie. L' esprit d' invention que l' on trouve dans ses ouvrages suffit pour le metre au-dessus de beaucoup de ceux à qui le calcul intégral a fait une reputation: il lui est arrivé de démontrer sans calcul l' erreur d' un de nos plus grands calculateurs, et ce fut peut-être une des choses qui lui fit le plus de tort“. А на другом месту Лаланд примећује: „Ce Pere Boscovich ne faisait pas autant de calcul integral qu' d' Alembert, mais il avait bien autant d' esprit“. (Патер Бошковић није се толико занимао интегралним рачуном колико Даламбер, али је имао исто толико духа).

О пријему Бошковићевом у великом свету Лаланд нас овако обавештава: „Avec autant de talens il n' est pas surprenant qu' il fut considéré et recherché partout; les ministres, les princes, les souverains, lui faisoient l' accueil le plus distingué; M. de Lalande en fut témoin dans toutes les parties de l' Italie où le père Boscovich l' accompagna en 1765“. (Није никакво чудо што је, обдарен толиким талентима, свуда био поштован и тражен; министри, кнежеви, владари примали су га најљубазније; г. Лаланд био је сведок таквог пријема у свим крајевима Италије куда је пролазио 1765. у друштву са патер Бошковићем).

О њему као песнику Лаланд се овако изражава: „Il était lui-même poëte, ainsi que son frère, jésuite comme lui - - - ; le nôtre ne faisait de vers qu' en latin; mais il le faisait avec une extrême facilité; il ne se trouvait guère dans des sociétés, sans faire quelques inpromptudes pour les hommes de mérite et pour les femmes aimables. Au reste il ne leur faisait pas la cour autrement; car il était d' ailleurs d' une austérité exemplaire“. (Он је био и песник, као и брат му, који је био језуита као и он.... али он је правио стихове само на латинском и то с крајњом лакоћом; чим се налазио у друштву, јављале су се такве ње-

гове импровизације заслужним људима и симпатичним женама. У осталом, он се друкчије није овима ни удварао; јер је у овом погледу био примерно строг). Ево једног Бошковићевог поетског комплимента једној дами учињеног за време посматрања планете Јупитера: „Jupiter, effulges; meliore at lumine fulget matrona, his wehitur quae radiosa rotis“. (Јупитеру, ти сијаш; ал' лепшом светлошћу сија госпођа). О његовим појединим поетским радовима каже ово: „Son plus grand ouvrage en poésie, est le poëme sur les eclipses, qui fut imprimé à Londres en 1760, à Venise en 1761, & ensuite à Paris, avec la traduction française et de notes qu'il y ajouta. Il est difficile de comprendre avec quelle facilité il exprimait en vers les théories et même les calculs les plus abstraits de l'astronomie en même temps qu'il répandait des graces sur les articles qui en était susceptibles. Il est rare qu'on réunisse avec une aussi profonde connaissance de la matière, avec une aussi étonnante facilité pour l'exprimer en vers...“ (Његово највеће поетско дело је спев о помрачењима, који је штампан у Лондону 1760, у Венецији 1761, па затим у Паризу, у француском преводу са напоменама које је он сам додао. Тешко се да схватити с коликом је он лакоћом био у стању, да у стиховима изнесе теорије па и најапстрактније рачуне Астрономије, и да у исто доба, где је год то било могуће, *расиросије* дражи поезије. Реткост је спојити тако дубоко познавање ствари са тако чудесном лакоћом изражавања у стиховима).

А преводилац тога истог дела на француски, опат Дебарриел (l'abbé de Barruel), придаје још већу поетску вредност Бошковићевом делу: „Pour donner du Poëme sur les Eclipses une idée juste et précise, il suffiroit de dire que cet Ouvrage est exactement Newton dans la bouche de Virgile, ou bien la vraie Phisique, et surtout l'Astronomie, ornée de tous les charmes de la Poésie“ (Да би се имала тачна и правилна идеја о спеву о помрачењима, довољно би било рећи, да је ово дело сам Њутон у устима Виргиловим, или права физика, а нарочито Астрономија, украшена свим дражима поезије).

Напоследку треба знати да се анонимни писац биографије Бошковићеве у „Biographie universelle“, т V, 1843, п. 116, овако изражава о песми Бошковићевој „Virgo sine labe concepta“: „D'autres morceaux de poesie latine, d'une moindre étendue, mais pleins de grace et de facilité, contribuèrent à placer Boscovich un rang des meilleurs poètes latins modernes. On peut citer particulièrement la pièce intitulée: Virgo sine labe concepta, qui fuit inserée dans le recueil de l'academie de l'immaculée conception de Rouen (t. 3). Il avait tout l'entousiasme des poètes sans se livrer à l'exagération“. (Други продукти поетски на латинском мањег обима, али пуни дражи и лакоће, учинили су, да Бошковић буде стављен у ред најбољих модерних латин-

ских песника. Нарочито се да навести песма под насловом: *Virgo sine labe concepta*, која је штампана у „Зборнику Академије зачећа у Руану“ (св. 3). Он је имао сав ентузијазам песника без њихових претеривања).

Бошковић је знао неколико језика: најбоље латински, затим талијански, француски и српско-хрватски. И ако је студирао у Италији и у њој провео већи део живота, он никада није довољно продро у сам дух италијанског језика, што потврђује и његов талијански биограф Рика¹⁾ (Ricca): „*Arrivó l'amor suo verso la poesia a farli tentare il Parnasso italiano quantunque impadronirsi non mai curasse del vero spirito dio nostra lingua*“. (Кад га је његова љубав поезији наводила да покуша певати на талијанском, никада није водио рачуна о правом духу нашега језика.)

Његов француски био је још несавршенији; али француски научници ипак су га молили да им пише на француском. Његов пријатељ Клеро (Clairaut) вели му у једном писму:

„*Vous m'y annoncez que vous m'écrierez désormais dans la langue Boscovichienne que je connais si bien et qui rappellera le plaisir que j'avais de vous l'entendre parler. C'est une langue bien riche entre vos mains parce qu'elle fournit plus d'idées que de mots*“. (Ви ми јављате да ћете ми одсада писати Бошковићевим језиком који тако добро познајем и који ће ме потсетити на задовољство што сам га имао слушајући вас њиме говорити. Тај је језик богат у вашим рукама, јер у њему има више идеја него речи). Бошковић није знао енглески, што изрично признаје у једном писму енглеском хемичару Пристлију (Priestley): „*Je ne puis rien dire sur le contenu de votre ouvrage ... parce qu'il était écrit dans une langue, que je n'entend pas*“. (Не могу Вам ништа рећи о садржају вашег дела... пошто је ово написано језиком који не разумем). За време свога бављења у Лондону Бошковић је био научио само неколико речи најобичније учтивости.

Кореспонденција Бошковићева врло је опсежна. Из те кореспонденције вреди још навести места из два писма Бошковићева писана из Беча, која се односе на израду његовог главног дела. Прво место гласи: „*L'opera, che fo sul mio mondo nuovo spero, che avrà dell' incontro, e spero di finirla dentro questa settimana, o al principio dell' altra*“. (Дело које пишем о моме новом свету надам се да ће наићи на добар пријем и надам се да ћу га довршити ове недеље или почетком идуће); а друго: „*Questi giorni ho lavorato daverro, e ora lavoro orridamente per terminare prima da partenza l'opera cominciata, che*

¹⁾ Buju *Fr. Ricca*, *Elogio storico dell' abte. R. G. Boscovich*, Milano, 1789, p. 15.

è divenuta una cosa assai piu seria di quello pensavo, e ho sempre piu trovate delle cose nuove molto importanti". (Ових дана радио сам истински, и сада радим убрзаним темпом, да бих завршио пре одласка започето дело, које је испало много озбиљније него што сам мислио и увек сам налазио нових ствари од велике вредности). Треба напоследку споменути да се у Crell's „Journal für die reine und angewandte Mathematik“, Bd. 36, 1848 налази публикован факсимил једног писма Бошковићевог писаног 4 маја 1777 г.¹⁾

Др. Бранислав Пејронијевић.

¹⁾ Најопширнију биографију Бошковићеву написао је *Фрања Рачки* у „Radu Jugoslovenske Akademije Znanosti i Umjetnosti“, књ. 87, 88 и 90 (Zagreb, 1887–8). У истој свесци штампан је и најважнији део Бошковићеве кореспонденције. Допуну тој биографији као и кореспонденцији дао је *Владимир Варићак* у делу „Matematički Rad Boškovićev“; које је штампано у „Radu Jugoslovenske Akademije“ књ. 181, 185, 190 и 193 (и као засебно издање) у Загребу 1910, 1911 и 1912 год. На основу ових радова Рачког и Варићака, а делимце и на основу оригиналних извора које сам нашао у лондонским и париским библиотекама, израђена је ова биографија. Био сам скупio опсежан материјал који се односио на мишљења разних научника о научним и филозофским радовима Бошковићевим, али је тај материјал нажалост изгубљен.